

ВІДГУК

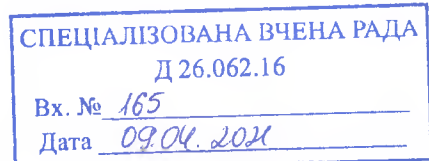
**офіційного опонента на дисертацію Верлос Наталі Володимирівни
«Рецепція у конституційному праві України», подану на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю: 12.00.02
- конституційне право; муніципальне право**

Актуальність теми дисертації

Останнім часом в світовій практиці державотворення спостерігається трансформація аксіологічних орієнтирів в напрямку демократизації, децентралізації публічної влади, антропологізації системи права, інтернаціоналізації права, в першу чергу конституційного права як провідної галузі національної системи права.

Основними пріоритетами конституційно-правового будівництва сучасної України є не тільки прагнення утворити сильну та демократичну державу, яка позитивно сприймається світовим співтовариством та спроможна протистояти зовнішнім загрозам, але й здійсненню системного реформування в напрямку створення ефективної конституційної моделі організації публічної влади. Безумовно це не можливо зробити без урахування та сприйняття досвіду країн з розвиненою демократією.

Важливість дисертаційної роботи Н. В Верлос визначається тим, що вона є одним з перших в Україні досліджень, в якому, на фундаментальному теоретико-методологічному рівні, за широкого використання категорій конституційного права та сучасного конституціоналізму, а також теорії держави і права, здійснена спроба комплексного осмислення концептуальних проблем рецепції у конституційному праві України крізь призму компаративного аналізу зарубіжної доктрини та практичного досвіду державотворення.



Про актуальність дисертаційної роботи Н.В.Верлос свідчить і те, що вона виконана у межах планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2015–2019 роки, комплексних наукових проєктів «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710) та «Дослідження проблем теорії адміністративного права в умовах глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00711).

Дисертація виконана на належному методологічному рівні, із застосуванням сучасних методів дослідження. Зокрема, широкого застосування набули діалектичний, системний, структурно-функціональний, формально-логічний, порівняльно-правовий, історичний, семантичний, аксіологічний, статистичний та інші методи наукового пізнання. Усі методи дослідження використовувалися системно, комплексно та у взаємному зв'язку, що забезпечило обґрунтованість і достовірність одержаних наукових результатів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Всебічний аналіз основного змісту дисертації дозволяє стверджувати, що вона має логічну та послідовну побудову. Так, у вступі дисертації обґрунтовано актуальність теми та її новизну, визначено положення, що виносяться на захист, сформульовано практичне значення результатів дослідження тощо.

Переходячи до оцінки новизни викладених у дисертації основних положень, а також висновків та пропозицій слід відзначити, що у дослідженні автор поставив перед собою нерозроблені раніше задачі, розв'язання яких дозволило одержати нові наукові результати і виробити ряд пропозицій. Ступінь наукової новизни проведеного дисертаційного дослідження, науковий рівень сформульованих у ньому положень, висновків та рекомендацій, відповідають головним вимогам, що висуваються до

дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, та складають значний інтерес для науки конституційного права як у науково-теоретичному, так і у практичному вимірі, зокрема, мають значення для сучасної юридичної та державотворчої практики.

Методологічною основою дисертації є система загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечують об'єктивний аналіз предмета дослідження. Зокрема застосовувались такі загальнонаукові методи: системний та структурно-функціональний; формально-логічний, історичний, соціологічний, семантичний, критичний, аксіологічний методи, а також методи абстрагування, теоретичного моделювання і прогнозування дозволили створити та проаналізувати ідеальну модель, використовувалися з метою виявлення підвищення ефективності реалізації механізму рецепції в конституційному праві, визначення конкретних негативних наслідків і потенційних загроз, які варто усунути для забезпечення практичного результату та очікуваного прогностичного ефекту. Також в дисертації широко використовувались і спеціально-юридичні методи такі як порівняльно-правовий метод і метод конституційної компаративістики, а також методи юридичної герменевтики та трансцендентальної феноменології. Загалом, дослідження здійснювалось на основі поєднання онтологічного, гносеологічного та аксіологічного аналізу рецепції в конституційному праві.

Емпіричну базу дослідження складають акти міжнародних організацій, конституції зарубіжних країн, відповідне законодавство зарубіжних країн, яке розвиває їх положення, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, практика Конституційного Суду України, міжнародно-правові акти, дані соціологічних досліджень, а також матеріали практики конституційного будівництва, що містяться у вітчизняній і зарубіжній науковій правовій літературі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим комплексним науково-теоретичним дослідженням, дає змогу сформулювати оновлену доктрину розуміння рецепції як конституційно-правового феномену та процесу в умовах сучасних процесів конституційної глобалізації, транснаціоналізації та конституційно-правової модернізації в Україні. Вимогам наукової новизни загалом відповідають сформульовані у дисертаційному дослідженні положення та висновки, передусім пов'язані з:

- визначенням поняття «рецепція в конституційному праві (конституційно-правова рецепція)» як конституційно-правового феномену і процесу міждержавної політико-правової взаємодії, що має кростемпоральний характер та полягає в можливості чи необхідності сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою їх модернізації та розвитку;

- обґрунтуванням визначення поняття «механізм рецепції в конституційному праві» як системно організованого конституційно-правового явища та процесу, що складається із взаємоузгоджених і взаємопов'язаних базових елементів та блоків, в процесі взаємодії яких здійснюється сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми, переважно для модернізації та розвитку національної системи конституційного права і підвищення ефективності її функціонування;

- визначенням структури механізму рецепції яку пропонується розуміти як універсальну, багаторівневу, збалансовану, системно організовану доктринально-нормативну конституційну модель, яка складається із сукупності взаємопов'язаних і взаємодіючих базових елементів та блоків, які, з одного боку, характеризуються внутрішньою цілісністю та взаємоузгодженістю, а з іншого – диференціацією, певною відокремленістю й автономністю. У структурі механізму рецепції слід

виділяти ряд базових елементів: об'єкти, суб'єкти, форми й методи, а також блоків: доктринально-правовий (теоретико-правовий), нормативно-правовий, культурно-правовий (ідеологічний), інституційно-правовий, організаційно-правовий, економіко-правовий та ін.

– розробкою системної класифікації рецепції в конституційному праві та її диференціацію за такими критеріями: за кількістю суб'єктів процесу конституційно-правової рецепції; за ступенем вольового впливу суб'єктів рецепції в конституційному праві; за методами сприйняття та впровадження; за ступенем сприйняття та засвоєння; за правовими наслідками; за ступенем активності суб'єктів; за ступенем інтенсивності конституційно-правової модернізації; за ступенем організованості процесу конституційно-правової рецепції; за формою сприйняття; за територією; за об'єктами конституційно-правової рецепції.

Позитивною стороною представленої Н. В. Верлос роботи є спроба автора сформулювати оригінальні та новаторські дефінітивні конструкції у досліджуваній сфері, враховуючи, що на сучасному рівні розвитку юридичної науки упорядкування, розвиток та вдосконалення понятійного апарату конституційного права – одне з актуальних завдань, що обов'язково потребує вирішення. Розвиток і вдосконалення правових понять означає їх збагачення, уточнення і конкретизацію, заміну старих понять новими, оскільки перші не можуть умістити і охопити істотні властивості реальних відносин конституційно-правової дійсності, що постійно змінюються.

Структура дисертаційної роботи є логічною і складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять 12 підрозділів, додатків, висновків і списку використаних джерел, який нараховує 808 джерел.

Отримані Н. В. Верлос під час написання дисертаційної роботи висновки є обґрунтованими, сформульовані положення базуються на значному емпіричному матеріалі. Опрацьована значна кількість наукових праць з обраної теми в тому числі і зарубіжних, а також масив нормативно-

правових джерел, що забезпечило високий науковий рівень даного дисертаційного дослідження.

Окремої уваги заслуговує спроба авторки надати оновлену доктринальну дефініцію «рецепції в конституційному праві» крізь призму перманентного діалектичного зв'язку між сутністю, змістом та формою, а також виділення характерних ознак враховуючи галузеву специфіку конституційного права як провідної галузі національної системи права. Зокрема, пропонується авторська дефініція рецепції в конституційному праві ід якою пропонується розуміти конституційно-правовий феномен та процес міждержавної правової взаємодії, що має кростемпоральний характер та полягає у можливості чи необхідності сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) національною системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку.

Позитивно можна оцінити запропоновану визначення структури механізму конституційно-правової рецепції, яку дисертантка пропонує розуміти як універсальну, багаторівневу, збалансовану, системно організовану доктринально-нормативну конституційну модель, яка складається із сукупності взаємопов'язаних та взаємодіючих базових елементів та блоків, які, з одного боку, характеризуються внутрішньою цілісністю та взаємоузгодженістю, а з іншого – диференціацією, відносною відокремленістю та автономністю.

Оригінальними є визначені спеціальні методи рецепції в конституційному праві, до яких дисертантка пропонує відносити: метод аксіоматичної конституційно-правової інсталяції; метод дискреційної конституційно-правової трансформації; метод аксіологічної конституційної універсалізації; метод конституційної інтерпретації.

Актуальною та своєчасною є позиція авторки щодо необхідності рецепції зарубіжних конституційно-правових стандартів та окремих інститутів в процесі модернізації вітчизняної доктрини прав людини,

розширення їх переліку та оптимізація механізму реалізації. Вартою уваги є пропозиція щодо виокремлення та конституціоналізації цифрових прав людини. Адже дійсно потенціал цифрової трансформації на сьогоднішній день реалізується не в повному обсязі підвищення ефективності реалізації цифрових прав необхідно застосовувати рецепцію правового матеріалу з країн, де конституційно-правова модернізація вже відбулась з урахуванням цифрової трансформації та має позитивний досвід нормативного регулювання в тому числі і на найвищому конституційному рівні.

Важливим акцентом в дисертації є висновок про те, що рецепційований конституційно-правовий матеріал і навіть міжнародні правові норми в процесі засвоєння можуть мати негативні наслідки, такі як: дисгармонізація, конституційно-правова мутація, декультурація, анігіляція, конституційна комплікація та інші.

Цінним в роботі є визначення основних причин виникнення деструктивних наслідків рецепції до яких авторка відносить: по-перше, неготовність суспільної свідомості до сприйняття конституційно-правових інновацій або зарубіжних конституційних цінностей; по-друге, впровадження зарубіжних конституційно-правових інститутів, норм, принципів або ратифікація міжнародних угод без урахування традицій чи особливостей національного менталітету; по-третє, примусовий чи нав'язаний характер рецепції, що викликає правове «відторгнення»; по-четверте, семантичний дисонанс юридичної термінології та плутанина, викликана некоректним перекладом; по-п'яте, відмінні особливості правових систем; по-шосте, технічне (механічне) копіювання правових норм та ін.

Важливою з практичної точки зору є пропозиція щодо необхідності дотримання ряду умов для запобігання виникненню деформацій та ризиків у процесі рецепції конституційно-правових інновацій серед яких: рецепцію будь-яких конституційно-правових інновацій необхідно здійснювати, формуючи завчасно правосвідомість громадян до цього процесу, адже

запозичення, здійснені невідповідним суспільством, можуть призвести до відторгнення, деформації чи викривлених уявлень про запроваджені інститути; у процесі рецепції будь-якого конституційно-правового матеріалу чи міжнародно-правової норми необхідно чітко закріплювати моделі фактичних обставин, пов'язаних з інноваціями; одночасно з нормативним закріпленням конституційно-правових інновацій необхідно передбачати і механізм відповідальності; приймаючи рішення про рецепцію конституційно-правових інновацій слід зважати на матеріально-технічні та фінансово-економічні можливості держави для ефективного їх сприйняття та засвоєння, а також на якість інноваційного мислення суб'єктів конституційного правовикористання.

Усе це у сукупності свідчить про те, що Н. В. Верлос виконала самостійну дослідницьку роботу, цінність якої визначається її актуальністю, науковою новизною, а також важливістю для розвитку науки конституційного права і практики державотворення.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

В цілому дисертація є логічним самостійним, завершеним науковим дослідженням, але деякі положення та висновки є дискусійними та викликають певні зауваження та потребують уточнення.

1. Формулюючи доктринальну дефініцію «рецепції в конституційному праві (конституційно-правової рецепції)» дисертантка виділяє таку ознаку як «кростемпоральний характер» (с.100), але при цьому вважає, що наступність і рецепція є самостійними правовими явищами (с.59). Вважаємо, що ця теза заплує розуміння рецепції як конституційно-правового феномену та потребує додаткового пояснення та аргументації.

2. В процесі диференціації зовнішніх форм конституційно-правової рецепції обґрунтовується необхідність їх поділу на конституційні

запозичення, конституційну експансію, конституційний консенсус. Проте викликає сумнів обґрунтованість виокремлення конституційної експансії та конституційного консенсусу як окремих форм рецепції.

3. Дисертантка пропонує до об'єктів конституційно-правової рецепції включати в т.ч. «правовий досвід» (с.118). Проте правовий досвід фактично є результатом дослідницьких висновків, а отже можливість його рецепції є доволі сумнівною.

4. В дисертації здійснюється спроба класифікації конституційно-правової рецепції за багатьма паралельно існуючими критеріями, але деякі з них не розкриті в тексті дисертації, що не дозволяє системно уявити весь спектр видової диференціації цього феномену та процесу. Тому, наприклад цілком незрозумілою є класифікація за територією поширення конституційно-правового матеріалу та її поділ на транснаціональну, регіональну, локальну (партикулярну) (с.199).

Проте висловлені зауваження мають переважно рекомендаційний характер і лише відображають необхідність наукової дискусії та подальшого дослідження проблем рецепції в конституційному праві.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Дисертація є комплексним, узагальненим дослідженням та характеризується високим науково-теоретичним рівнем, глибиною розробки наукової проблеми, новизною підходу до вирішення поставлених наукових завдань і обґрунтованістю практичних рекомендацій.

В результаті проведеного дослідження дисертанткою була вирішена важлива наукова проблема, яка має як важливе науково-теоретичне, так і праксеологічне значення. Зроблені висновки та пропозиції можуть бути використані для розвитку науки конституційного права, в навчальному процесі та мають важливе значення для системного здійснення конституційного реформування в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Результати дослідження достатньо повно широко висвітлені у наукових публікаціях авторки. Апробація отриманих результатів на міжнародних науково-практичних конференціях підтверджує актуальність та ґрунтовність виконаного дослідження.

Викладене дозволяє зробити висновок по те, що зміст дисертації Верлос Н.В. «Рецепція у конституційному праві України» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а дисертантка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
вчений секретар Інституту законодавства
Верховної Ради України

О. М. Биков

